

Keskaegne *Tartu Riia-eeslinn* ehitusjäänuste põhjal

Eero Heinloo

*Tartu Riia-eeslinn*¹ on üks enim arheoloogiliste meetoditega läbiuuritud eeslinna alasid Eestis. Põhjused peituvad II maailmasõjas, mil piirkonna hoonestus 1941. aasta Tartu suurpommitamise käigus suuremalt jaolt purustati, ning mis omakorda oli eelduseks alates 1980. aastate keskpaigast aset leidnud aktiivsele ehitustegevusele. Tähelepanuväärne on suurte uusehitiste rajamine (nt uued kaubanduskeskused, postimaja, mitmed pangahooned jne), mistõttu ka vastavad uuringud on olnud tavapäratult mahukad. Arheoloogiliste päästekaevamiste ja järelevalvete käigus saadud rikkalik leiumaterjal² on pakkunud lähteainet kahtlustele, et käsitletavat territooriumi on kasutatud ennekoike linna prügilana ning tähelepanuväärset keskaegset asustust pole piirkonnas eksisteerinud.³ Olles antud vaidluses seisukohal, et erinevalt leiuainesest (keraamika, metall, nahk, luu jne) kajastavad ehituskonstruksioonid (ahjud, puithooned, -kaevud, -tarad jne) *Tartu Riia-eeslinna* iseloomu vahetumalt⁴, soovin käesoleva artikliga anda lühiülevaate seniste arheoloogiliste välitööde käigus dokumenteeritud ja keskaega dateeritud objektidest.

Tartu Riia-eeslinnana mõistetakse territooriumi (joonis 1), mis paiknes keskaegse Tartu⁵ müüriga piiratud alast vahetult kagu pool ning kuhu linnavärvatest avanesid otse kaks – Andrese ehk Riia värav ja Küüni värav. Piirkonnaga on otseselt seotud ka Karja ehk Saksa värav, mille eest lähtusid hiljemalt 17. sajandi II veerandist (peale Andrese värava sulgemist) olulisimad eeslinna arengut mõjutanud liiklemisteed. Riia-eeslinna ennast on terminina mainitud esmakordselt 16. sajandi lõpust ja 17. sajandist pärinevas Wybersi revisjoni-raamatus „*Revisionsbuch alles Gründe und Plätze 1582–1658*“⁶, kuid eeldada

¹ Kirjanduses on kasutatud ka terminit Tartu lõunapoolne eeslinn.

² Tartu Riia-eeslinna alalt üleskorjatud leiuühikute hulk ulatub kümnetesse tuhandetesse.

³ nt Saar 2003; Sokolovski 2004.

⁴ Kui leiuainese sekundaarne sattumine käsitletava piirkonna kultuurkihti on iseenesest mõeldav, siis avastatud ehituskonstruksioonide juhuslik paiknemine eeslinna alal on pigem ebatõenäoline.

⁵ Toonane Dorpat.

⁶ Raid 1991, 19.

Joonis 1. Tartu linnaplaan 17. sajandi I poolest (punase ringiga märgitud *Tartu Riia-eeslinna* paiknemine).

võib, et juba keskajal oli Riiga suunduva liiklemistee järgi antud eeslinna ala kutsutud *Riia-eeslinnaks* ehk siis *Tartu Riia-eeslinnaks*.

Ajavahemikus 1986–2006 on käsitletaval territooriumil teostatud kokku 8 mahukat arheoloogilist päästekaavamist ning 17 väiksemat arheoloogilist järelevalvet või päästekaavamist kommunikatsioonitrassidel (joonis 2). Kokku on päästekaavamisi viidud läbi ca 12 000 m² ning teostatud järelevalvet u 1000 trassimeetrit. Kaevamistelt kogutud informatsiooni mitmekesisuse poolest võiks eraldi välja tuua viit uuringut – Kaubahalli

kaevamised (1986–88), Postimaja kaevamised (1990–94), Ülikooli tn 6a (1996), Kitsas tn 1 (1998) ning nn Hansakvartali kaevamised (2001–03).⁷

***Tartu Riia-eeslinna* territooriumil uuritud ehituskonstruksioonilised objektid**

Varakeskaegse tellisetootmisega seotud objektid

Huvitavaima rühma moodustavad varakeskaegse⁸ tellisetootmisega seotud objektid, koondades eneses säilinud tellisepõletusahje, praaktellisekuhjatise ning savikaevandus- ja savisäilituslohke.

⁷ Lisaks arheoloogilistelt uuringutelt saadud informatsioonile (kaevamisaruanded, joonised, fotod, ülevaateartiklid jne) võib keskaegse Tartu Riia-eeslinna kohta teavet saada ka kirjalikest allikatest. Nimelt mainitakse Tartu raeprotokollides aastatest 1547–1555 Tartu Riia-eeslinna territooriumil paiknevat veskit koos selles asetsenud kõrtsiga (Raid 1999, 3), samuti pole välis- tatud, et Emajõe parema kaldaga on juba 16. sajandi I poolel seostatav hilisem kalaturu asukoht (Raid 1992, 9; vt ka Heinloo 2006, 14).

⁸ Eesti ajaloo kontekstis peetakse keskaja all silmas ajavahemikku 1227–1561 (vt nt Karjahärm 2004, 165), sh võib antud perioodi sisesealt eristada tinglikult varakeskaega (13. sajandi II veerandist kuni 13. ja 14. sajandi vahetuseni) ja hiliskeskaega (15. ja 16. sajandi vahetusest kuni 16. sajandi keskpaigani).

Joonis 2. Tartu Riia-eeslinna alal asetleidnud arheoloogilised kaevamised ja järelevalved.

Arheoloogilised kaevamised:

- a – Kaubahall (1986–1988)
- b – Postimaja (1990–1994)
- c – Vallikraavi tn 2 (1994)
- d – Ülikooli tn 8 (1994)
- e – Ülikooli tn 6a (1996)
- f – Küüni tn 5b (1997)
- g – Kitsas tn 1 (1998)
- h – Hansakvartal (2001–2003)

Arheoloogilised järelevalved:

- i – Ülikooli tn veetrass (1993)
- j – Vallikraavi tn 2 kanalisatsioonitrass (1994)
- k – Ülikooli tn kanalisatsioonitrass (1994)
- l – Vanemuse tn kanalisatsioonitrass (1994)
- m – Ülikooli tn trassid (1996)
- n – Ülikooli tn veetrass (1997)

- o – Riia–Turu tn ristmiku sadevetetrass (1997)
- p – Vallikraavi tn trassid (1999)
- r – Barclay plats (1999)
- s – Kitsas tn trass (2000)
- t – Tunnelkollektori trass (2003)
- u – Vabaduse pst ja Uueturu tn parkla sadevetetrass (2004)
- v – Hansakvartali sadevetetrass (2004)
- õ – Hansakvartali kanalisatsiooni- ja soojatrass (2005)
- ä – Küüni tn 5b järelevalve (2005)

- kaevandite piirjooned
- - - krundi siseste eriaegsete kaevandite piirjooned
- - - - - keskajegse linnamüüri joon

Joonis 3. Savipõletusahju säilmed Kitsas tn 1 krundil (vaade kirde poolt). Foto R. Vissak.

Tartu Riia-eeslinna territooriumilt on 2006. aasta seisuga avastatud kaks tellisepõletusahju jäänust – üks 1990. aastate alguses Postimaja krundi aluselt platsilt ning teine 1998. aastal Kitsas tn 1 krundil (joonised 3 ja 4). Tellistest valmistatud ahjudele on iseloomulik mahuka (ca 6 × 5 m) tellisepõletusruumi ning mitmete eesosas paiknevate põletuskambrite (ca 2,5 × 1 m) olemasolu, lisaks on arheoloog Rünno Vissak oletanud, et konstruktsioonidel oli tellisepõletusruumi täitmiseks ning tühjendamiseks mõeldud avaus. Mõlemal kirdeedela sihiliselt orienteeritud ahjul olid põletuskambrite kütteavad avanemas jõe poole, sealjuures oli Kitsas tn 1 krundil avastatud ahi süvendatud omaegsesse maapinda, tellistest laotud põhi asetseb tasandatud loodusliku savikihi peal.⁹

Tellisepõletusahjude lähinaabruses paljandusid kas vahetult omaegsele maapinnale asetatud või kergelt lohku kaevatud tellisekuhjatised, mis kujutavad endast tõenäoliselt tellistootmise käigus paratamatult tekkivat praaktöödangut. Kirjeldatud ladestusi on dokumenteeritud nii Ülikooli tn 6a, Kitsas tn 1 kui uue Postimaja alustel kruntidel. Ülikooli tn 6a krundil 80 m² suurusel alal avastatud praaktellisepõletuskuhjatise oli keskmiselt 0,5 m (kohati aga kuni 1,2 m) paksune lasu, mis sisaldas tugevalt või osaliselt ülepõlenud telliseid (terviklikumalt säilinud telliste mõõtmeteks 9 × 14,5 × 32 cm või 10 × 15 × 33 cm), ebakorrapärase kujuga või nõrgalt põletatud telliseid, möränenud või poorseid telliseid.¹⁰ Praaktellisepõletuskuhjatiseid võidi muuseas taaskasutada äärmise puhvertoonina ahju neis piirkondades, kus kõrge kuumus kahjustanuks ülejäänud toodangu kvaliteeti.

⁹ Vissak 2000, 118–119.

¹⁰ Vissak 1996, 9.

Joonis 4. Savipõletusahju säilmed Postimaja alusel ehitusplatsil (vaade põhja poolt). (Аун 1994, таблица XXXIV).

Ahjudede ja praaktellisekuhjatistele lisaks viitavad omaaegsele tellisetootmisele arvukad, enamasti Ülikooli tänava vahetusse lähedusse koondunud savikaevanduslohud. Savivõtuaukude puhul on tegemist järsuseinaliste looduslikesse savikihtidesse küündivate sissekaevetega, mille sügavus võis ulatuda kuni 120 cm. Kohati olid lohud teineteisest selgelt eristatavad säilinud kitsaste savivaheseinte tõttu, samas nendes piirkondades, kus savikaevandamine oli olnud mõnevõrra intensiivsem ja pikemaajalisem, võis erinevaid lohke eristada vaid augus esinenud kultuurikihi iseloomu, stratigraafia ning leidude põhjal.¹¹ Lohkudes paiknes tumehall, kohati kollase liivaga segatud pinnas, millest saadud savinõude fragmendid on dateeritud peaaesjalikult kas muinas- või varakeskaega.

Savikaevanduslohkude kõrval on oletatud ka savisäilituslohkude olemasolu. Nimelt on Vallikraavi tn 2 krundil toimunud arheoloogiliste päästekaevamiste käigus avastatud looduslik nõgu, mida on esmalt nõo kaguosas kunstlikult süvendatud ning seejärel täidetud kuni 90 cm paksuse saviladestusega.¹² Pole võimatu, et selline käitumine oli tingitud vajadusest ladestada niisket ja töövalmis toormaterjali tellisepõletusahju vahetus läheduses. Kahjuks pole oletatav ahi tänase päevani säilinud.

Tellisetootmispiirkonnale iseloomulike elementide koondumine tänapäevase Ülikooli tänavaga külgnevatele kruntidele tuleneb omaaegse kõrgendiku jalamil paiknenud sobiva pinnase, st punakate ja hallikate viirsaviladestuste

¹¹ Vissak 2000, 117–118.

¹² vt Vissak 1994, 6–7; 2000, 115–116.

olemasolust. Savilohkude arvukust ja oletuslike savikoguste mastaapsust, samuti arheoloogilist situatsiooni arvesse võttes on tellisetootmine *Tartu Riia-eeslinna* territooriumil toimunud maksimaalselt poole sajandi jooksul ehk eeldatavalt 13. sajandi viimasest veerandist kuni 14. sajandi esimese veerandi lõpuni.¹³ Kahjuks puuduvad linnaehituses kasutust leidnud telliste ja *Tartu Riia-eeslinna* alalt avastatud tellisejäätmete koostise võrdlevad uuringud, kuid on vägagi tõenäoline, et toodang oli mõeldud ennekõike kas linnamüüri, kirikute või linnuse hilisemate etappide ehitamise tarbeks.

Veejuhtimissüsteemid

Tartu Riia-eeslinnale on omased arvukad veejuhtimissüsteemid. Põhjuseks on Emajõe kallastele iseloomulik liigniiske pinnas, mida oli enne piirkonna kasutuselevõttu vaja kindlasti kuivendada. Avastatud veejuhtimissüsteemid on tinglikult jagatavad lihtsateks maapinda süvendatud veejuhtimiskraavideks ning puidust veejuhtimissüsteemideks. Viimaseid on olemuslikult võimalik omakorda jagada kaheks – servadest püstvaiade ja horisontaalpalkide abil toetatud veejuhtimiskraavideks ning settekaevudest ja neid ühendavatest puittorustikest rajatud maa-alusteks dreenaazisüsteemideks.

Madalate, enamasti 1–1,5 m laiuste lihtsate veejuhtimiskraavide põhju katavad tihtilugu peened haod või jämedamad puuksad, kraavide täitekihtides võib lisaks puhtale ning liivasele pinnasele esineda nii orgaanilist materjali kui rusu. Kraavide ristumiskohtadel võib mõningatel juhtudel täheldada keskmise suurusega laudtunnide olemasolu, mis on eeldatavalt omanud hilisematele settekaevudele iseloomulikke funktsioone. Kraavid asetsevad üldjuhul kirde-edela või kagu-loode sihiliselt, suunates vett vastavalt kas jõe või omaaegse vallikraavi suunas. Varaseimad veejuhtimiskraavid on dateeritud 14. sajandi II poolde või lõppu, samas on üksikute kraavide puhul oletatud ka mõnevõrra varasemat kasutusaega, st 14. sajandi I poolt.¹⁴

Vanimateks puitkonstruktsioonis veejuhtimiskraavideks võib lugeda põimtaradega ääristatud kraave, mille fragmentaarseid säilmeid leiti Hansakvartali arheoloogilistel kaevamistel ning mida leidude ja stratigraafia põhjal dateeritakse 14.–15. sajandisse.¹⁵

Mõnevõrra enam on teada 15.–16. sajandisse dateeritud puitkonstruktsioonis kraave, mis kujutavad endast kraavi servades kohakuti asetsevaid

¹³ Suuline teade arheoloog R. Vissakult.

¹⁴ Heinloo 2006, 38–39.

¹⁵ nt Piirits & Vissak 2002, 23, joonis lk 3.

horisontaalpalke ning neid kahelt küljelt toetavaid püstvaui. Antud konstruktsioon on ehitatud nt Hansakvartali krundilt avastatud massiivne magistraalkraav (joonis 5). Magistraalkraavi puhul on oletatud vajadust koguda kokku kraavist edelapoolse jäävatelt aladelt tekkiv liig- ja sadevesi, ning suunata see loode sihis linnamüüri juures paiknevasse veskitiiki, mida on kujutatud nii varauusaegsetel linnaplaanidel kui mainitud kirjalikes allikais.¹⁶ Oletusel puudub senini tõestus, kuna 2004. aastal Uueturu tänava parkla alal¹⁷ kirde-edela sihilisel veetrassil asetleidnud arheoloogilised uuringud¹⁸ ei tuvastanud trassiga ristuvaid massiivseid puitkonstruktsioone.¹⁹ Magistraalkraavi erinevad ehitusjärgud on dateeritud ajavahemikku 14.–17. sajand.²⁰

Kirjeldataud veejuhtimiskraavide kõrval on alates 17. sajandist hakatud ulatuslikult kasutama puittorustikke ja settekaeve. Üksikuid dreanaažitorusid on siiski teada juba ka keskajast, nt on Hansakvartali kaevamistel avastatud kaks kirde-edela sihilist lihtsat puittoru, mis ühinevad magistraalkraavi III ehitusjärguga ning kuuluvad 15. sajandi II poolde või lõppu (joonis 6).²¹

Puitkonstruktsioonid

Tartu Riia-eeslinna territooriumilt on avastatud rohkesti kesk- ja varauusaegseid puitkonstruktsioone, sh puithoonete jäänuseid, kümneid joogiveekaeve, krundipiire tähistavaid püstposttarasid, vee- ja settekaevu funktsioone täitvate tünnide/tõrte säilmeid, samuti paar jäätmekasti.

Enim on keskaegsete hoonete jäänuseid avastatud uue Kaubahalli aluselt krundilt, kus kokku on dokumenteeritud vähemalt kolme puithoone säilmed. Vanimate ehitusjäänustena eristati kaevandi kirdeosas paljandunud 13. sajandi lõppu dateeritava puitehitise laudpõrand ja tema kohal paiknenud hilisem ristpalkhoone (4,7 × 4,7 m). Hoone funktsioon pole üheselt seletatav, kuid võimalik on seos lähinaabruses paiknenud ahjude ja šlaki- ning metallitöötlemisjääkide kogumitega.²²

¹⁶ Vissak & Heinloo 2003, 162.

¹⁷ Mainitav ala jääb vallikraavi ja Hansakvartali krundi vahelisele alale (vt joonist 2).

¹⁸ Piirits 2004.

¹⁹ Magistraalkraavi olemus ja funktsionaalsus jääb senistele uurimistulemustele toetudes lahtiseks. Ühe võimaliku versioonina on mõeldav, et nn magistraalkraavi on liitunud Uueturu tänava kagupoolsel küljel jooksnud oletusliku kirde-edela sihilise veejuhtimiskraaviga, mille fragmentaarseid säilmeid on arheoloog Peeter Piirits dokumenteerinud Vabaduse pst ja Uueturu nr ristumiskohal asetleidnud arheoloogilise järevalve raames (Piirits 2003, 4–8).

²⁰ Heinloo 2006, 40–42.

²¹ Heinloo 2006, 43–44.

²² nt Аун & Тийрмаа 1987, 387; Аун 1995, 94–95.

Joonis 5. Hansakvartali krundil avastatud magistraalkraavi II ja III ehitusjärg (vaade loode poolt).
Foto P. Piirits.

Pikima kasutusajaga hoonekompleks paiknes Kaubamaja krundi kaguosas, kokku eristati hoonekompleksil neli ehitusjärku.²³ Vanima ehitusjärgu dateeringuna on arheoloog Mare Aun oletanud juba 14. sajandit, hilisem järk aga seotud varauusaegsete ladestusega, sealjuures on vanemate säilmete puhul oletatud majapidamishoone funktsioone, samas kui ahju omava ristpalkhoone puhul pole välistatud ehitise kasutus eluhoonena.

Kokku on *Tartu Riia-eeslinna* alalt kindlalt teada siiski vaid neli keskajaga seostatavat puithoone jäänust. Üheks põhjuseks teiste hulgas võib olla asjaolu, et vaenutegevuse käigus eeslinnad enamasti põletati, samuti polnud otstarbekas ehitada tugevaid ja massiivseid hooneid, kuna vastasel juhul saanuks vaenlane eeslinna aladel paiknevaid ehitisi kasutada kaitserajatistena.

Rohkearvuliselt on *Tartu Riia-eeslinna* territooriumil täheldatud krundipiire tähistavaid püstposttarasid. Iseloomulik on tarade paiknemine varasemate veejuhtimiskraavide kohal või ääres, andes kaudselt tunnistust, et kui algselt võisid krundipiirid olla markeeritud lihtsate veejuhtimiskraavidega, siis hiljem, mil kruntide kasutusotstarve oli kas muutunud või oli omanikel tekkinud selgem vajadus oma krunti teistest eraldada, rajati kruntide ääristamiseks korralikud püstpostidest tarad.²⁴ Arvukad tarajäänused annavad tunnistust piirkonna aktiivsest kasutusest ning vanade tarade uutega asendamine krundisüsteemi pikaajalisest püsimisest, sealjuures on varasemad püstposttarade jäänused dateeritud juba 14.–15. sajandisse.²⁵

²³ Aun 1995, 94.

²⁴ Vissak & Heinloo 2003, 162.

²⁵ Heinloo 2006, 48–51.

Joonis 6. Hansakvar-
tali magistraalkraavi III
ehitusjärgu säilmed ja
liituvad puitdrenaažid.
Foto P. Piirits.

Tartu Riia-eeslinna piirkonnas on avastatud ka kümneid veekaeve, sh nii ristpalkkonstruktsioonis kui kahest kohakuti asetatud tünnist moodustatud raketega kaeve²⁶, samuti on esindatud üksikud keskaegsed jäätmekastid.²⁷

Põneva leiuna võib eraldi esile tõsta linnamüüri poolse vallikraavi põhjast (Ülikooli tn 8 krunt) avastatud jämedat horisontaalasendis ümarpalki, mille puhul on P. Piirits oletanud kunagise vallikraavist üle mineva silla alustuge (joonis 7). Konstruktsioon kujutas endast 7,3 m pikkust ja 35 cm diameetriga ümarpalki, mis oli asetatud kraavi, mille põhjas oli palki toetamas keskmise suurusega (Ø 20 cm) maakivid. Palgi ülemisel küljel esineb kolm, teineteisest 165 cm kaugusel asetsevat tapiauku, kusjuures kahe tapiaugu kohal olid osaliselt säilinud 2 püstist palgiotsa. Äärmisi püstposte hoidsid lisaks tappidele paigal diagonaalsed ümarpalgid, laiusega 16–18 cm ja paksusega 10 cm. Palki katva uhteliiva seest saadud keraamikaleidude ning stratigraafia põhjal on objekti dateeringuna oletatud 13. ja 14. sajandi vahetust.²⁸

Kivikonstruktsioonid

Lisaks puitkonstruktsioonidele on eeslinna territooriumilt avastatud mitmeid kivikonstruktsioone. Tähelepanuväärseimad neist on maakividest ja tellistest ahjude säilmed (sh tellisepõletusahjud, millest oli eelnevalt juba juttu).²⁹

²⁶ Heinloo 2006, 51–54.

²⁷ nt Aun 1995, 94.

²⁸ Piirits 1995, 22–24.

²⁹ vt nt Aun 1995, 94–95; Vissak 1994, 7–8; 2000, 114.

Joonis 7. Ülikooli tn 8 krundilt avastatud oletatav silla alustugi. Foto P. Piirits.

hooneid.³¹ Ettevaatlikult peaks suhtuma ka kivisillutistesse, mida on seostatud varasema ajaga kui 17. sajandi II veerand, kuid seda ühe võimaliku erandiga. Nimelt on P. Piirits oletatud, et juba hiliskeskajal (kuid hiljemalt nn Rootsi aja saabudes) võidi eeslinna territooriumile rajada kapitaalne munakivisillutis, mis kulges piki tänapäevast Uueturu tänava joont vana turuhoone põhjaküljelt Vanemuise tänava suunas. Avastatud sillutise kvaliteet annab ennekõike tunnistust tänavapinna olulisusest ning viitab kas silla või sadamakoha olemasolule sillutatud munakivitee jõepoolses otsas. Oletust toetab tõdemus, et juba 16.–17. sajandist pärinev Wybersi revisjoniraamat on viidanud Emajõe paremkaldal kalaturu lähistel paiknevale sillale,³² samuti on üle jõe viivat silda käsitletavas piirkonnas kujutatud 18. sajandi lõpust pärinevatel linnaplaanidel.³³

Ahjude lähinaabrusest leitud rohked šlaki- ning metallitöötlemisjäägid annavad tunnistust sellest, et neid võidi rakendada metallitöötlemisprotsessides. Enamik ahjudest on koondunud uue Kaubahalli aluse krundi põhjaossa ning on seostatavad 13. sajandi lõpu ning 14. sajandi algusega. Ühtlasi on paarist hoonest leitud kivikuhjatisi, mille puhul on oletatud hoone küttekolde olemasolu, kuid enamasti on avastatud säilmed sedavõrd hävinud, et neid väiteid kinnitada pole võimalik.³⁰

Peale ahjude on mitmel puhul oletatud ka keskaegsete kivimüüride olemasolu, kuid üldjuhul tuleks antud väidetes suhtuda teatava umbusuga, kuna ametlikult kehtis kuni 1785. aastani keeld ehitada eeslinna territooriumidele kivi-

³⁰ Aun 1995, 94.

³¹ Raid 1999, 33.

³² Raid 1992, 9.

³³ vt Pau 2004; Piirits 2004, 7–8.

Kasutatud käsikirjad

- Heinloo, E. 2006. Tartu lõunapoolne eeslinn kesk- ja varauusajal arheoloogia andmetel. Peaseminaritöö. (*Käsikiri TÜ arheoloogia õppetoolis.*)
- Piirits, P. 1995. Arheoloogilised päästekaevamised Ülikooli tn 8 hoovis. (*Käsikiri TM arhiivis.*)
- Piirits, P. 2003. Arheoloogilised kaevamised Tartu tunnelkollektori kaevukoh-tadel SK-13, 15, 16, 17, 18. (*Käsikiri TM arhiivis.*)
- Piirits, P. 2004. Arheoloogilised järelvalve- ja kaevetööd Tartus Vabaduse pst – Vanemuise tn parkla sadevetetrasside rajamisel. (*Käsikiri TM arhiivis.*)
- Piirits, P. & Vissak, R. 2002. Arheoloogilised uuringud Tartu Hansakvartalis (vahearuanne). (*Käsikiri TM arhiivis.*)
- Sokolovski, V. 2004. Aruanne arheoloogilistest uuringutest Tartu Hansakvar-talis 2003. aastal. (*Käsikiri MA arhiivis.*)
- Vissak, R. 1994. Tartu Vallikraavi tänaval toimunud arheoloogiliste päästekaevamiste aruanne. (*Käsikiri TM arhiivis.*)
- Vissak, R. 1996. Tartus Ülikooli 6a ehitusobjektidel toimunud arheoloogiliste päästekaevamiste aruanne. (*Käsikiri TM arhiivis.*)

Kasutatud kirjandus

- Aun, M. 1995. Tartu keskajegse eeslinna kultuurkihist Kүүüni tn arheoloogilise materjali põhjal. – Tartu arheoloogiast ja vanemast ehitusloost. *Tartu Ülikooli Arheoloogia Kabineti Toimetised*, 8. Tartu, 91–97.
- Karjahärm, T. 2004. Ajaloolase käsiraamat. Tallinn.
- Pau, M. 2004. Arheoloogid avastasid rootsiaegse munakivitee. – Tartu Postimees, 16. september.
- Raid, N. 1991. 16.–19. sajandi Tartu Riia-eeslinna tänavatest. – *Kleio*, 4, 18–23.
- Raid, N. 1992. Tartu elanike aiakruntidest XVI–XVIII sajandil. – *Kleio*, 4/5, 8–11.
- Raid, N. 1999. Tartu tänavad aastani 1940. Tartu.
- Saar, J. 2003. Hansakvartali maapõu varjas ammuseid karjaaedu. – Tartu Postimees, 13. oktoober.

Vissak, R. 2000. Results of the archaeological investigations at the SE foot of Toomemägi, Tartu. – Arheoloogilised välitööd Eestis 1999. Tallinn, 113–120.

Vissak, R. & Heinloo, E. 2003. Archaeological investigations of the southern part of the Riia suburb of Tartu in 2001–2002. – Arheoloogilised välitööd Eestis 2002. Tallinn, 153–163.

Аун, М. 1994. Археологические раскопки на улице Кююни в Тарту. – Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised. Humanitaar- ja Sotsiaalteadused, 43, 1, 78–83.

Аун, М. & Тийрмаа, У. 1987. Раскопки средневекового пригорода Тарту. – Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused, 4, 385–391.